

Slovenski uporniki

(Ob dvajsetletnici upora slovenskih vojakov v Judenburgu, Murauu in Radgoni)

Vlado Vodopivec

„Uprli smo se, ker smo bili lačni, ker so delali z nami kot s psi, ker smo hoteli domov, v svobodo“
Iz razgovora z vojakom bivšega 17. pešpolka.

Upori v avstrijski in nemški vojski leta 1918. so bili že znak popolnega notranjega razkroja armad in bližajočega se konca vojne. Ti upori so bili po obsegu in pomembnosti zelo različni. Nekateri manjšega, trenutno samo epizodnega pomena. Drugod kot n. pr. v Kielu in drugih vojaških lukah v Nemčiji novembra 1918. pa odločilnega pomena tako za nadaljevanje vojne, kot za nemško revolucijo in nemško republiko. Vsi ti docela različni upori od Judenburga preko Boke Kotorske in Hamburga so imeli izrazito socialističen značaj. Iz poznejših dogodkov je razvidno, da ni šlo upornikom za neka politična načela in za socializem kot konstruktiven in življenje uravnajoč nazor, temveč prvenstveno za vse tiste življenjske zahteve sestradanih in vojne naveličanih mas — svoboda! kruh! konec vojne! vso oblast ljudstvu! itd., — ki so jih do takrat postavljale od vseh političnih grup edinole socialistične stranke.

Če iščemo za vzgibi, ki so spravili množice vojaštva v uporniška gibanja, moramo ugotoviti poleg notranjih vzrokov: lakota, strahote štiriletnega življenja na frontah, nečloveško ravnanje oficirjev z moštvom, še druge zunanje vplive, ki niso bili od notranjih vzrokov manjše važnosti. Ti so: antimilitaristična propaganda socialističnih strank in vpliv ruske revolucije. Zlasti ruska revolucija je s svojim novim pojmovanjem svobode ljudstva postavila med moštvom avstrijske in nemške armade vse dotedanje pojme o disciplini in pokorščini na glavo. Le tako je mogoče razumeti, da so se med vojaki mahoma pojavile zahteve po enakopravnosti oficirjev in moštva in da so se v uporniških edinicah začeli snovati vojaški sveti. (Kiel, Hamburg).

Uporniška gibanja med slovenskimi vojaki so se začela v maju 1918. Znano je, da so naši ljudje z nenavadno potrpežljivostjo in vdanostjo umirali za Avstrijo. Vojaška disciplina in pokorščina je bila kljub nepopisnemu maltretiranju nemških oficirjev med slovenskim moštvom vzorna. Vse do leta 1918. ni bilo zaznamovati najmanjšega upora.¹

¹ Dr. Bodo Kaltenböck, bivši oficir v Judenburgu popisuje v knjigi „Armee im Schatten“ osuplost nemških oficirjev, ko so čuli, da se je uprlo slovensko moštvo: „Stali so pred uganko. Slovensko moštvo tako hrabro in tako vdano — kako je to mogoče!“ (Str. 283.)

Bistveno pa se je to razpoloženje izpremenilo leta 1918. Vsi dogodki na bojiščih in v notranjosti so kazali, da se bliža Avstrija svojemu koncu. Vrhovno armadno poveljstvo je potrebovalo za nadaljevanje vojne nova ojačenja. V dopolnilne bataljone so poklicali vse, kar je moglo stati na nogah: 18 letne fante, ostarele in onemogle in že komaj ozdravele ranjence, ki so bili že večkrat na fronti. Po Brest-Litovskem miru se je vrnilo iz ruskega ujetništva mnogo slovenskih vojakov, ki so bili na severnem bojišču zajeti. Ne oziraje se na določbe, ki so repatriirane oproščale vojne službe, je Avstrija tudi te znova poslala na bojišče.

Ti ljudje so bili iniciatorji vseh slovenskih uporniških gibanj. Doživeli so v Rusiji revolucijo, videli polom fronte in vojake, ki so se pijani nove svobode vračali na svoje domove. Videli so konec absolutistične carske Rusije in upor delovnega ljudstva, ki do takrat še ni kazal znakov nove družbene ureditve, ampak je bil samo še negacija obstoječega družbenega reda. Ti ljudje so se vračali na fronto prežeti s prepričanjem, da je vse to prelivanje krvi brezsmiselno, da je treba sovražnike iskati na tej strani in ne v fronti nasprotnikov. Ruski ujetniki so zanesli med stradajoče in večnega bojevanja naveličane, a sicer tope in breziniciativne slovenske vojake novega borbenega duha. Nenadoma je med njimi padel čut za disciplino in pokorščino.² In ko so se dokopali do najbolj naravnega človeškega spoznanja, da je življenje več vredno kot nesmiselno umiranje po višjem povelju, in svoboda boljša od suženjstva, pa četudi je treba za to žrtev, so se z orožjem uprli. Jugoslavije še niso videli pred seboj, tudi med inteligentnejšimi so bili redki, ki so vedeli, kaj se pripravlja. Ker pa je bil pojem slovenske svobode tako povezan z razpadom monarhije in z ustvaritvijo nove, samostojne državne tvorbe južnih Slovanov, so bili ti ljudje socialni in nacionalni revolucionarji, ki so se proti nemškemu nasilstvu borili za svobodo slovenskega ljudstva.

Prvi in največji slovenski upor je bil 12. maja 1918 v Judenburgu. Od konca 1917. leta je bil tam 17. pešpolk, ki so ga sestavljali skoraj izključno fantje iz bivše Kranjske. Že od leta 1817. je imel polk svoja naborna okrožja v okrožjih Ljubljana, Postojna in Novo mesto. V teku slotetja so slovenski fantje nešteto krat krvaveli in umirali za avstrijskega cesarja, pod Radeckim v Italiji, pri okupaciji Bosne in Hercegovine, od leta 1914. pa v Galiciji in Karpatih, na Goriškem in v Tirolah. Zaradi nenavadne hrabrosti, s katero so se slovenski vojaki borili za Avstrijo, je polk dobil od vrhovnega armadnega poveljstva časten naslov „Železni regiment kronprinca Otona“.³

² Polkovni župnik 17. p. p. M. Škrjanec piše v brošurici „Imenik vojakov 17. p. p.“, da so si slovenski fantje še po upor, ko so že dobili slovenski polkovni svet, „razlagali pojem nove svobode malo po boljševisko, zato je bila potrebna temeljita reorganizacija discipline in reda“. (str. 7).

³ Za bližajočo se stoletnico je izšla l. 1915. „Zgodovina c. in kr. pp. št. 17“, ki jo je napisal dr. Karol Capuder in ki popisuje junaštva slovenskih fantov v sto

Oficirski zbor je bil pri polku z malimi izjemami nemški. Maltretiranje moštva ni bilo pri „železnem regimentu“ nič manjše kot povsod drugod, včasih še mnogo hujše. Nekateri še živeči ljudje, ki so služili pri polku, trde, da so zaradi ponižnosti slovenskih vojakov imeli zlasti mlajši oficirji, navadno sadistično razpoloženi sinovi degeneriranih nemških in madžarskih grofovskih družin, še večje veselje do mučenja slovenskih vojakov. Ko so zaslutili, da se bliža konec njihove še napol fevdalne in absolutistične Avstrije, se je neznosno razmerje med slovenskim moštvom in nemškimi oficirji še poslabšalo. Zaradi pomanjkanja živeža je moštvo l. 1918. že dobesedno stradalo. Ko so z dopolnilnimi bataljoni prišli ruski ujetnik Možina, eden voditeljev poznejšega upora, in še nekaj ljudi iz ujetništva, so med vojaštvom našli ugodna tla za uporniško agitacijo.

12. maja je dobil 41. bataljon povelje, da odide znova na bojišče. Nezadovoljstvo je prikipelo do vrhunca in ponoči je prišlo do oboroženega upora. Pod poveljstvom korporala Hafnerja iz Škofje Loke in Možine iz Vrhnike je vojaštvo zasedlo vojašnico in zahtevalo od oficirjev, da položijo orožje. Namen upornikov je bil, odkorakati na Koroško, se tam združiti z ostalimi slovenskimi vojaki in se vrniti v domovino. Zaradi slabega in neenotnega vodstva pa so se vojaki, pijani lahke zmage nad oficirji, porazgubili in vdali veseljačenju. Že naslednjega dne so presenetili upornike zanesljivi madžarski polki, ki jih je vojaška oblast poslala v Judenburg. Polovili so raztresene vojake, še istega dne je začelo poslovati izjemno vojaško sodišče in sodilo prvo skupino upornikov. Štirje od njih: Hafner, Možina, Davtović in Štefanič so bili obsojeni na smrt, ostali na težko ječo. Nekaj dni nato je sodišče sodilo drugi skupini upornikov, od katerih sta bila obsojena na smrt še Slovenec Rogelj in Dunajčan Hrachovina.

Pretresljivi in značilni za te preproste slovenske ljudi so bili njih zadnji trenotki. Štefanič, menda najinteligentnejši od vseh fantov, je narekoval poslovilno pismo materi, kjer ji sporoča svojo smrt in jo prosi: „... bodi ponosna, da je tvoj sin umrl za pošteno slovensko stvar. Če nismo mogli doseči svojega cilja mi, pridejo za nami drugi, ki bodo nadaljevali in dovršili naše delo.“ Rogelj pa je pisal ženi tole kratko in resignirano pismo: „Ljuba žena! Naznanjam ti žalostno novico, da bom danes ustreljen po drugih sovraštvo. Ljuba žena, nikar ne bodi žalostna. Ni mi odločeno življenje. Bodi potolažena in vesela, ker se vidimo nad zvezdami. Saj dobrote nimamo nobene na svetu. Z Bogom, zdrava bodita ti in moj mili Lojzi. Tvoj mrtvi Alojz Rogelj!“ Ostali so prosili svoje tovariše le to, naj sporoče zadnje pozdrave sorodnikom in znancem.

letih. Pisatelj je knjigo končal za tisti čas zelo značilno: „Mnogo slave si je pridobil naš polk... Mnogo krvi je prelil za dom, cesarja. Sedanji dnevi kažejo, da potomci niso nevredni slavnih prednikov. Nova slava ožarja 17. pp. Nove lavorike venčajo njegovo zmagoslavno zastavo.“ (Str. 175.)

Vsi slovenski vojaki tudi bolni in invalidi so morali za kazen prisostvovati eksekuciji. Davtović in Hrachovina sta bila zelo potrta in sta še pred smrtjo prosila prisotnega polkovnika za pomilostitev. Ostali so umirali tiho in vdani v svojo usodo. Zadnji je bil na vrsti vodja upora Hafner, ki je brez obveze na očeh in s pozdravom: „Z Bogom fantje“ in madžarskim strelcem: „Vi pa dobro streljajte!“, padel.

L. 1923. je poseben narodni odbor pod predsedstvom dr. Toneta Jamarja poskrbel za prevoz judenburških žrtev v domovino.

Dva dni po upor v Judenburgu je izbruhnil upor pod vodstvom Radovljičana Boštjana Olipa v 7. lovskem bataljonu v Murrau. Boštjan Olip je med vsemi slovenskimi uporniki najbolj revolucionarna osebnost, ki upora ni zasnoval zaradi trenutnega nerazpoloženja, temveč v polni zavesti prepričan, da se bori za slovensko svobodo. Kmalu potem, ko je prišel na galicijsko fronto, se je dal Rusom ujeti. V ruski revoluciji je bil delegat slovenskih ujetnikov v okrajnem sovjetu. L. 1918. se je vrnil domov in 12. maja prispel znova k svoji edinici v Murrau z edinim namenom, da zaneti med slovenskimi vojaki upor. Ko se je upor ponesrečil in je prišel Olip z ostalimi uporniki pred vojaško sodišče, je prevzel vso krivdo nase in rešil tako svoje tovariše gotove smrti.

Ta uporniška osebnost diha tudi iz Olipovega poslovilnega pisma, ki ga je pisal bratu: „... kar sem naredil, sem naredil vse iz ljubezni za našo slovensko domovino. Obžalujem, če sem prezgodaj nehal. Mogoče je to boljše zaradi drugih. Umrl bom častno, ne kakor tat in razbojnik, marveč kot junak slovenski, kakor zna umreti slovenske matere sin.“

Niso še nehala poslovati izjemna sodišča v Judenburgu in Murrau, ko je že vrelo med slovenskimi vojaki v Radgoni, kjer se je nahajal 97. tržaški pešpolk. V aprilu 1918 se je polk vrnil iz Rusije. Dasi se je o ponesrečenih uporih v Murrau in Judenburgu med moštvo takoj razvedelo, to ni preplašilo revolucionarnih vojakov v Radgoni. Pod vodstvom podčastnikov Melihna in Ukoviča so se zbirali na tajnih sestankih in snovali priprave za upor. Po nesrečnem naključju in deloma lastni neprevidnosti jih je v noči 23. maja pri takem zarotniškem sestanku zalotil vojaški orožnik narednik Zadković. Ko je moštvo zvedelo o aretaciji vodij, Melihna in Ukoviča, ju je skušalo osvoboditi. Po kratkem boju pa so bili uporniki premagani. Pred sodiščem je nastopal kot edina obremenilna priča Zadković in pognal s svojim pričevanjem 8 ljudi v smrt. Bili so to Slovenci iz Primorske: Melihen, Ukovič, švab, Fraj, Liberat, Freb, Hvala in Maniako.

Upori pa vkljub divjanju avstrijske soldateske niso ponehali. Uprli so se mornarji v Pulju, Boki Kotorski, uprli slovenski vojaki v Codroipi. Nobeden od teh uporov se ni posrečil in rodil trenutnih rezultatov, so pa v veliki meri oslabili avstrijsko armado, prisilili Avstrijo h kapitulaciji in

pripomogli h koncu vojne. Ni važno, da ti preprosti slovenski ljudje v večini niso vedeli, da se bore za Jugoslavijo. Vedeli so le, da se bore za kruh in svobodo. Padli so kot žrtev avstrijske reakcije in se uvrstili v vrsto vseh tistih neznanih junakov, ki so umirali in še umirajo — ne za gospodarja in ne po višjem povelju — temveč za svobodo, napredek in človečanstvo.

Op.: V študiji sem se opiral v glavnem na razgovore z vojaki, ki so služili v upornih edinicah in na arhiv odbora za prenos judenburških žrtev, ki mi ga je iz prijaznosti dal na razpolago dr. Tone Jamar.

Tuji gost

Igo Gruden

Kdo si, ki ne daš mi pokojno zaspati,
da bije ob sèncih mi kri kakor pest?
kdo si, ki nocoj izprašuješ mi vest
in ji prisluškujesh potuhnjen pred vrati?

Ni strah me pred smrtjo, se v njo izživeti,
življenja me strah je in groza ljudi,
vpijočih v nebo iz prepadov noči:
zakaj brez moči moram ž njimi trpeti?

Človeku ukaz je: ljubiti! ne: klati!
ves svet pa gori kakor v zarji krvi:
kdo kriv je, da človek človeka mori?
Sam sebi ne vem si odgovora dati.

O bratstvu sem pel, o ljubezni govoril,
nocoj sem na prsi prekrižal roké:
kdo si, ki iz njih bi iztrgal srcé,
ljubezen mi v njem do človeka umoril?

Sovraštvo sejal si, zdaj žanji in kôsi,
uteši po krvi si blazni pohlep! —
Kdaj riba faronika* zvila bo rep?
Ni vreden več svet, da na hrbtu ga nosi.

* Po narodni pesmi nosi riba faronika svet; v pesmi pravi riba: „Če bom jest z mojim repom zvila, ves svet potopljen bo: če se bom jest na moj hrbet zvrnila, ves svet pogubljen bo.“ (Štrekelj, I. del, str. 500, št. 493).